

Araştırma Makalesi/Research Article
Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, 2020; 2(1): 1-24
Journal of Balkanistic Language and Literature, 2020; 2(1): 1-24

DOBRUCA'DA BİR HÜKÜMDAR ŞEHİRİ: HACIOĞLUPAZARCIĞI

Rıdvan CANIM*

ÖZ: Dobruca adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve bugün Dobriç (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Şehrin adı Komünizm döneminde bir ara Tolbuhin olmuştur. 25 Ekim 1949 yılında Dobriç şehrine Sovyet Mareşali Fyodor Tolbuhin'in adı verilmiş, 1990'da yayımlanan Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı kararıyla da şehir eski adı Dobriç'e kavuşturulmuştur. Türklerin kurduğu ve yaklaşık 5 asır yönetimi altında tuttuğu şehir, aynı zamanda Osmanlı Sultanlarından III. Ahmet'in doğduğu şehirdir. Tarihi içinde Rumeli medeniyetinin en güzel eserlerine ev sahipliği yapan Dobriç, çok sayıda ilim, fikir adamı ve sanatkâr yetiştirmiş, bilim ve kültür tarihimize böylece hizmet etmiş bir şehirdir. Ayrıca Hacıoğlupazarcığı, asırlar boyunca Osmanlı ordularının Rumeli üzerine yaptığı seferlerde önemli menzillerinden birisi olmuştur. Yazımızda bilim ve kültür tarihimizin bu tarihî şehrini dünü ve bugünüyle ele almaya çalıştık.

Anahtar Kelimeler: Bulgaristan, Dobruca, Hacıoğlupazarcığı.

* Prof. Dr., Trakya Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: ridvancanim@trakya.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7364-2974

Geliş Tarihi (Received): 08.06.2020

Kabul Tarihi (Accepted): 16.06.2020

A SOVEREIGN CITY IN DOBRUCA: HACIOĞLUPAZARCIĞI

ABSTRACT: Known as Dobriç (Добрич) today, the city is one of the most important settlements of the region called Dobruca. In Turkish sources the city's name appears as Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı. In the communist era the city's name become Tolbuhin for a while. On 25 October 1949, the city of Dobrich was named after Fyodor Tolbuhin, the Soviet Marshal, and the city was restored to its former name Dobrich with the decision of the Bulgarian Presidency published in 1990. The city, founded by the Turks and ruled for about five centuries, was also the city where III. Ahmet, one of the Ottoman Sultans, was born. As an historical city, Dobrich hosted the most beautiful works of Rumeli civilization and contributed our history of science and culture by producing many scientists, intellectuals and artists throughout its history. Also, Hacıoğlupazarcığı was one of the important ranges for expeditions of the Ottoman armies to Rumeli for centuries. In our article, we tried to address this historical city of our history of science and culture with its yesterday and today.

Keywords: Bulgaria, Dobruca, Hacıoğlupazarcığı.

*“Ölüm sellerinde yaşam sürüyor
Rodoplar, Dobruca, Gerlova, Deliorman
Sevda oluşunu yitirirken umutlar
Kavgalardan kopan avuntudur zaman”*
Mehmet Çavuşev

Dobruca adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve bugün *Dobriç* (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Şehrin adı Komünizm döneminde bir ara *Tolbuhin* olmuştur. Dobriç'in *Tolbuhin* olarak adlandırıldığı yıllar 1949-1990 arasındır. 25 Ekim 1949 yılında Dobriç şehrine Sovyet Mareşali Fyodor Tolbuhin'in adı verilmiş, 1990'da yayımlanan Bulgaristan Cumhurbaşkanlığı kararıyla da şehir eski adı Dobriç'e kavuşturulmuştur. Bulgar kaynaklarında Polonya'nın Osmanlı sefirlerinden biri olarak belirtilen ve 1569 yılında şehirden geçen Taranovski'nin de bu yerleşmeyi Малък Базарджик yani *Küçük Pazarcık* olarak kaydettiği görülür.

Dobriç'in Bulgaristan Haritasındaki Konumu

1411 yılında Osmanlı hâkimiyetine giren bölge, önce Silistre eyaletine, ardından da Niş ve Vidin eyaletlerinin birleştirilmesi ile 1864'te kurulan Yeni Tuna Vilayeti'ne dâhil edilir. XVI. yüzyıldan itibaren Dobruca bölgesinin iç kesimlerinde bir Osmanlı kasabası olarak gelişmeye başlayan Dobriç, bir zaman sonra cami ve mescitleri, tekke ve medreseleri ile bölgenin önemli Türk-İslam merkezlerinden biri hâline gelir. Hacıoğlupazarcığı, aynı zamanda meşhur Osmanlı hükümdarı Sultan III. Ahmet'in doğduğu şehirdir. Tarihte "Lale Devri" olarak bilinen dönemin sultanı, 23. Osmanlı Padişahı ve 102. İslam halifesi Sultan III. Ahmet, 30 Aralık 1673 tarihinde, IV. Mehmet'in Lehistan Seferi sırasında kışladığı bu şehirde dünyaya gelmiştir. Ve rivayetlere göre o gün Padişah çadırının kurulmuş olduğu yer daha sonra "Saray Mahallesi" olarak adlandırılmıştır. Babası Sultan IV. Mehmet, annesi Emetullah Râbia Gülnûş Sultan'dır. 1703 yılında Edirne'de tahta geçen ve 27 yıl Osmanlı tahtında kalan, iyi bir hattat olan, *Necip* mahlasıyla şiirler de yazan Sultan III. Ahmet, 1736 yılında İstanbul'da vefat etmiştir.

Kaynaklarda Dobriç'in ilk sakinlerinin, fetihten sonra Anadolu'dan gelen yörükler olduğu görülür. Rivayetlere göre "*Hacıoğlu Pazarı*" adının da, buraya ilk yerleşen, aynı zamanda gezgin bir katran tüccarı olduğu söylenen Hacıoğlu Bakkal isimli bir zattan geldiği kuşaktan kuşağa anlatılır. Yine rivayetlere göre Hacıoğlu buraya geldiğinde kendisi için bir çiftlik ve yörede yaşayan insanlar için de bir cami inşa ettirmiştir. Diğer taraftan Osmanlı kayıt defterleri bir zamanlar bu yerleşim noktasında Varna kazasına bağlı olarak "*Hacıoğlu*" adını taşıyan küçük bir köyün bulunduğunu, hane reislerinin dokuzunun yerel askerî birliğin yedek askerleri olduğunu ve zamanla da buranın bir pazara dönüştüğünü belirtirler (Kiel, 2016).

Dobriç Şehir Merkezi

Hacıoğlu köyü, 1520'li yıllarda giderek bir kasaba konumuna gelir. Polonyalı seyyah E. Otwinowski 1557 yılında İstanbul'a giderken şehre uğramış ve buraya gelişini seyahat günlüğüne; "*4 Ağustos'ta Pazarcık adlı küçük kasabaya vardık*" şeklinde kaydetmiştir. Kuşkusuz bu not, XVI. yüzyılın ikinci çeyreğinde Pazarcık'ın artık bir köy olmaktan çıktığına işaret eder.

Hacıoğlupazarcık, Osmanlı asırları boyunca Rumeli ordusunun önemli kışlaklarından birisiydi. Konumu itibariyle tam yol üzerinde olduğundan, sefer için ordunun toplanma merkezi idi. Çevre vilayet ve şehirlerden, sefere yazılan arabalar, beygirler, araba ve top arabası çeken mandalar Hacıoğlupazarcık'ta toplanırdı. Bu sebeple şehirler arası yollar, köprüler ve menziller sürekli tamir edilir, onarılırdı. Ordunun kışlık ihtiyacı olan arpa, un ve odun için Hacıoğlupazarcığı'nda büyük depolar ve ambarlar vardı (Ayhan, 2013: 206). Yine 1570 tarihli vakıf kayıtlarında, Pazarcık'ta *Câmi-i Atîk* ve *Hacı İbrâhim Camii* adlı iki cuma camii ile kurucularının isimlerini taşıyan dokuz mescidin bulunduğu görülür. Bunlar arasında *Hacı Nasuh Mescidi*'nin bir de mektebi vardır.

Evliya Çelebi de Pazarcık'a yolu düşen seyyahlar arasındadır. 1667'de şehre geldiği anlaşılan Çelebi, Hacıoğlupazarcığı'nı "*kasaba-i ma'mûr*" sözleriyle tanımlar. Hatta Çelebi'nin, *Seyahatname*'sinde Hacıoğlupazarcığı ile ilgili izlenimlerini iki ayrı yerde anlatmasına bakılırsa şehre bir kereden fazla gelmiş olması da muhtemeldir. Çelebi, eserinde buranın isminden söz ederken şehre adını veren "*Hacıoğlu*"nun Yıldırım Bayezid Han'ın oğlu Musa Çelebi'nin emirlerinden biri olduğunu söyler. Bugün Romanya sınırları içinde kalan Tulça'dan buraya kadar olan bölgenin "*Dobruca Vilâyeti*" olarak bilindiğini, şehrin adının *Hacıoğlu Pazarı* olduğunu, eskiden Hacıoğlu şehri ile Pravadi Kalesi'nin Dobruca kralının taht merkezi olduğunu, Sultan Bâyezid oğlu Musa Çelebi'nin Edirne'de padişah iken bu Hacıoğlu şehrini Dobruca Kralı'nın elinden aldığını, kalelerini yerle bir ettiğini yazar. Açık bir bayırda iki bin haneli bir şehir olup evlerinin çoğunun kiremit, bir kısmının da kereste ile örtülü olduğunu, yer yer bağ ve bahçelerinin bulunduğunu ama şiddetli kışından dolayı çok fazla meyvesinin olmadığını, havasının gayet hoş olduğunu, halkının çuha ferace ve kolsuz yelek giydiğini, namlı ve cesur yiğitlerinin bulunduğunu, en önemli meşguliyetlerinin "*ticaret*" ve "*savaş*" olduğunu, yiyecek ve

içeceklerden beyaz ekme ve bal suyunun meşhur olduğunu, zanaatlar arasında sırmalı deri üzerine işlenmiş “okluk”larının hiçbir yerde bulunmadığını, yz kuruşa sedef işleterek bunların İstanbul’un zenginlerine hediye gnderildiğini, şehrin ortasındaki bzyk bir meydanda, haftada bir gkn kylerden ve kasabalardan insanların bir araya gelerek mallarını sattıklarını uzun uzun anlatır. Ayrıca şehirde Muslu Efendi, şeyh Efendi, Gazi Baba, Hacı Mehmed, Hacı Hızır, Eski Mahalle ile avuş Pazarı mahallelerinin bulunduğunu syyler. arşı Camii, avuş Camii, Eski Cami ve şeyh Efendi Camii’nin de Hacıoğlupazarcığı’nın tanınmiş camileri olduğunu belirtir. Çelebi’ye gbre şehirde 11 adet ocuk mektebi ile 3 adet hamam, 3 han ve 200 kadar da dkkân vardır. Ardından da Sadrazam Kopruluzâde Fâzıl Ahmed Paşa’nın kethüdâsı İbrâhim Ağa’nın şehirdeki hayratından övgü ve takdirle bahseder. Zira şehirde bir zamanlar ileri derecede su kıtlığı olmuş ve halkı uzak mesafelerden sularını taşımak suretiyle getirmek zorunda kalmıştır. O nedenle İbrâhim Ağa, 50.000 altın sikkeye mal olan bir yeraltı su sistemiyle iki saatlik mesafeden Hacıoğlupazarcığı’na su getirtir ve çeşmelere dağtır. İbrahim Ağa’nın şehirde 8 adet eşme yaptırdığını syyleyen elebi, bunlardan bazılarının kitabelerini de kaydetmiştir. İbrâhim Ağa şehirde ayrıca bir hamam ve cadde üzerinde, kâgir yapılı, üzeri kiremit örtülü, içinde 100 adet dkkânın bulunduğu bir bedesten yaptırmıştır (Tuğlacı, 1985: 348). Kapıcı Mahallesi, Kovanlık Mahallesi, Meşe Mahalle, Pirli Câmî Mahallesi, Yeni Mahalle, Armağanoğlu Kapısı, Yeni Kapı şehirdeki eski yerleşimlerden kaynaklara yansyanlardır. Hacı Hamza Câmî, Mahmud avuş Câmî, Tokcular köyünde Hacı İbiş Ağa Mescidi, Reisü’l-küttâb Hacı Abdülkâdir Efendi Câmî gibi Osmanlı yadigârlarının da bir zamanlar bu şehrin zinetleri arasında olduğunu görüyoruz.

Dobriç'ten Bir Görünüm

Aynı yıllarda Pazarcık'ın, Türkçe ad taşıyan ve tamamı Türklerden oluşan toplam 14.000 nüfusa sahip 2876 haneden oluşan yetmiş altı köyü vardır. XVII. yüzyıla kadar şehirde Hristiyan nüfus görülmez. Hristiyanlar bu bölgeye çok daha sonraları gelip yerleşeceklerdir.

7

1752 yılında Hacıoğlupazarcığı, artık Dobruca bölgesinin en önemli ve en büyük ticaret ve kültür merkezlerinden biridir. Müslüman nüfus, bu dönemde hâlâ çoğunluktadır. Bulgarlar ve Ermenilerden oluşan Hristiyan kesim ise bu tarihte ancak on bir haneden ibarettir. Kasabanın giderek zenginleşmesi üzerine Bulgar ve Ermeni tüccar toplulukları XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kasabaya yerleşmeye başlamış ve bunları Yahudiler izlemiştir. Bulgarlar, Ermeniler ve Yahudiler, kasabaya yerleşmelerinden kısa bir süre sonra hâliyle kendi kilise ve sinagoglarını da inşa ederler. Ermeni Kilisesi bugün hâlâ ayakta. Kırım'ın 1783 tarihinde Ruslar tarafından işgalinin ardından yurtlarını terk etmek zorunda kalan çok sayıda Kırım Tatarı da bu bölgeye gelir. 1810 yılında Ruslar bu kez Hacıoğlu şehir merkezini yerle bir ederler. Müslüman-Türk nüfus korkunç bir katliama uğrar. Aynı felaketi Pazarcık, 1827-28 savaşı esnasında bir kez daha

yaşayacaktır. Ünlü Osmanlı Şeyhülislamı, şair Ârif Hikmet Bey'in 1840'ta İstanbul'a gönderdiği ayrıntılı bir rapor, Pazarcık'ın içler acısı vahim durumunu gözler önüne sermektedir. Bu rapora göre kasabada sekiz cami, beş medrese, bir mescit ve bir hamam kalmıştır. Şehirde yenilik adına yapılan bir faaliyet olarak 1865 yılında Hacıoğlu Pazarcık Rüşdiyesi'nin açıldığını söylemek mümkündür.

Dobriç'in "Stariya Grad" Adı Verilen "Eski Şehir" Merkezinden...

1872'de şehre gelen Felix Kanitz, Dobruca bölgesinin doğal merkezi olarak tarif ettiği Hacıoğlupazarcığı'nın, güzel inşa edilmiş caddeleriyle bir yıldız gibi parlamadığını yazmaktadır. Kanitz, şehirdeki yerel hastaneden özellikle bahseder ve burayı, "Bütün dinlerden ve soylardan hastaların parmakla gösterilecek ve Avrupa'da daha iyisi olamayacak bir temizlik ve tıbbî bakım eşliğinde tedavi edildiği bir hastahane" diye anlatır. Bu tarihlerde Hacıoğlupazarcığı'nın nüfusu 14.000 civarındadır. 1800'lü yılların başından itibaren her yıl Mart ayı sonlarında şehirde kurulan ve 15 gün devam eden büyük bir panayırın şehrin ticari ve ekonomik yaşantısına yıldan yıla da olsa bir hareketlilik getirdiği söylenebilir.

1873 tarihli Tuna Vilâyeti Salnâmesi'nde Hacıoğlupazarcığı, nüfusunun % 85'i Müslüman olan ve 108 küçük köyden oluşan bir kazanın merkezi olarak tarif edilir. Diğer taraftan söz konusu 108 köyün 105'inin Türkçe ad taşıdığı ve bu adların daha çok bu köylerin kurucularına atfedildiği, bazen de bunların tasvirî yer isimleri olduğu belirtilir. Yine bu köylerin hayli varlıklı olduğu ve hemen her hanenin büyük koyun sürülerine sahip bulunduğu bilgisi de verilir.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra bütün bir Dobruca bölgesi ve tabii Hacıoğlupazarcığı da uzun asırların ardından Osmanlı idaresinden ayrılarak yeni kurulan Bulgaristan'ın bir parçası hâline gelir. 1882 yılında şehrin adı, Orta Çağ'da yaşamış Hükümdar Dobrotitsa'nın anısına *Dobriç* olarak değiştirilir. Kasabanın nüfusu Müslüman halkın Türkiye'ye göç etmesinden dolayı giderek azalır. Rumeli'nin diğer bölgelerindeki şehirlerde yaşayan Müslüman-Türk ahali gibi burada da onların yerlerini Doğu Balkan dağlarının fakir bölgelerinden gelen Hristiyan Bulgarlar doldurur. Bir süre sonra patlayan II. Balkan Savaşı'nın ardından da mağlup Bulgaristan, Güney Dobruca bölgesini terk etmek zorunda kalır. Dobriç, Balçık ve Silistre, Romanya'ya bırakılır. Rumen yönetimi şehrin adında önemli bir değişiklik yapmaz ve bir süre *Pazarcık*'ın adı küçük bir değişiklikle *Pazargiç* şeklinde kullanılır.

Dobriç'te Tekke Camii ve Çeşmesi

II. Dünya Savaşı'nın başında Rusya ve Almanya, Silistre ve Balçık ile beraber Pazarcık'ın da tekrar Bulgaristan'a verilmesi için Romanya'ya baskı yaparlar. Sonunda yapılan antlaşmalarla Romanya'da yaşayan Bulgarlarla, Pazarcık çevresinde yaşayan Rumenler yer değiştirirler. Pazarcık adı da komünist yönetim tarafından 1949 yılında bir Sovyet generalinin adına nispetle *Tolbuhin* olarak değiştirilir. Komünist yönetimin ilk işi şehrin ismini değiştirmek; ikinci işi ise şehirdeki Osmanlı mirası eserlerini birer birer ortadan kaldırmak olur! Böylece Pazarcık'ın Osmanlı şehir dokusu "modernleşme" adı altında hızla tahrip edilir ya da bir başka ifadeyle "Osmanlı şehir kimliği"nden uzaklaştırılır. Ve nihayet şehirde 1870'lerde yirmi civarındaki cami sayısı 1970'lerde ikiye düşer.

1970'lerden sonra şehrin özellikle "Eskicami" çevresindeki eski merkezi, etnografya müze kompleksi ilan edilerek yeniden düzenlenir. Ardından buraya Karadeniz kıyılarından gelen turistlerin ilgisini çekecek geleneksel tarzda oteller, kafeler, barlar ve eski zanaatkârların,

dokumacıların, çömlekçilerin, nalbantların sergilendiği birçok dükkân ve çok sayıda restoran yapılır. Eskicami de bu arada güya restore edilir ama minaresi kaldırılarak bu yapının bir “cami” olduğu bile neredeyse anlaşılamayacak konuma ve duruma getirilir.

Komünizmin Bulgaristan’da çöküşünden sonra 1990 yılında şehre XIX. yüzyıldan kalma Bulgarca olan ismi “*Dobriç*” iade edilir. Bugün Dobriç’in yaklaşık 100.000 civarında nüfusu bulunmaktadır.

Dobriç ve çevresi eskiden beri bir sanayi bölgesi olmaktan çok, tarıma elverişli geniş ova arazileri ile tanınmıştır. Bulgaristan’ın “buğday ambarı” unvanını hak edecek derecede tarıma elverişli toprakların bulunduğu Dobriç’te buna bağlı olarak un ve bitkisel yağ fabrikaları, tarım aletleri ve ekipman fabrikaları, hayvan yemi fabrikaları, keten tohumu üretimi, deri işletmeciliği, bakırcılık, abacılık, madencilik, beyaz peynir ve kaşar peyniri üretimi yapan mandıra işletmeciliği, yün dokuma ve mobilya atölyeleri şehrin ticaret ve ekonomisini canlı tutan kuruluşlar olarak dikkati çeker. Hiç kuşkusuz dün olduğu gibi bugün de Dobriç, Romanya’nın Köstence Limanı’nı Bulgaristan’ın Varna Limanı’na bağlayan kara ve demiryolu üzerinde bulunması itibarıyla de Bulgaristan’ın bu bölgedeki önemli şehirlerinden biridir.

Dobriç Şehir Parkı

Kuzeyi ve güneyi ile Dobruca bölgesinin kültür tarihimiz açısından şüphesiz büyük önemi vardır. Şöyle ki bugün Romanya topraklarında kalan Kuzey Dobruca bölgesi Sarı Saltuk ismiyle hafızalarda yaşarken; genel bir isimlendirmeye *Deliorman* dediğimiz Güney Dobruca bölgesi de asırlardır meşhur sufi Şeyh Bedreddin'in hatıraları ile yaşatır kültürünü... Bektaşî kültürünün bu coğrafyalardaki etkin hareketliliğinin sebebi öncelikle bu iki büyük Türk dervişi olmalıdır. Ayrıca bu isimlere Silistre yakınlarında büyük bir türbesi bulunan Bektaşî Şeyhi Demir Baba'yı da eklemek lazımdır. Aynı şekilde, eski adı Tekke köyü olan, Varna ile Balçık arasındaki Obroçişte'de (*Obrochishte*) Bektaşî babası Akyazılı Sultan'ı bu isimlerden ayrı düşünmemek gerekir. Eski adı *Sarıca* olan Rositsa köyünde de 15 veya 16. yüzyıllarda bölgeye İran taraflarından geldiği söylenen bir Türkmen dervişinin, Saraca Şah Veli Baba'nın türbesi bulunmaktadır.

Dobruca'da Bir Bektaşî Ulosu: Akyazılı Sultan

Bulgaristan'ın Karadeniz sahillerinde asırlardır bir Bektaşî ulosu yatıyor. Evliya Çelebi'nin deyişiyle; "*Belh, Buhara ve Horasan'da, büyük*

dedelerimizden Türk oğlu Türk Hoca Ahmed Yesevî halifelerinden, Akyazılı, Hacı Bektaş Velî ile Bursa'ya gelmiş, fetihten sonra Rûm'da post sahibi olmuş" bir güzel insan... Adı Akyazılı Sultan... Bu mübarek zat nerede ve ne zaman doğmuş? Bu türbeyi ona kim, ne zaman yaptırmış? Neredeyse hiçbir şey bilinmiyor. Ancak bunca bilinmezlik içinde herkesin bir o kadar da iyi bildiği biri yatıyor... O da Akyazılı Sultan... Osmanlı'nın ilk dönem fetihlerine katılmak için Anadolu'dan kalkıp buralara gelen bir Allah dostu, bir gazi-alperen olduğunu onun menkıbelerini anlatan kitaplardan öğreniyoruz. Vefatının üzerinden asırlar geçtikten sonra Silistre'den Özü'ye giderken yolu bu dergâha düşen Evliya Çelebi de bir şeyler söylüyor Akyazılı için... Dergâha varışını, rahatsız olduğu sıtma hastalığından bu tekkede şifa buluşunu naklediyor bize... Deniz kıyısında, Varna şehri ile Balçık iskelesi arasında geniş bir ovada, ağaçlık bir kuru kenarındadır. Yüksek, yedi köşeli, kâgir bir yapıdır. Sanki İstanbul'un Galata Kulesi'dir. Kurşun örtülü sivri külâhı, tepesindeki alemler mavi bulutlar içinde parlar. Sivri külâh ahşaptandır. Kubbe kâgir değildir. Bu yüksek kubbenin içi nakışlı tavadır. Gariptir ki böyle yüksek bir kubbenin altında hiç sütun yoktur. Tam ortasında üç yüz kandilli ağır bir avize asılıdır. Dervişler her gece kandilleri yakarlar. Kubbe nur üstüne nur olur! Sadık âşıklar zikir ile meşgul olup sohbetler ederler. Bütün kara ve deniz gezginleri bu tekkenin böyle sütunsuz olarak duruşunu hayretle seyrederek. Kapıdan ocağa kadar yüz ayak olup baştan başa ham mermer ile döşelidir. Ortada bir şadırvan vardır. Bütün âşıklar bu şadırvandan içip susuzluklarını giderirler. Bu tekkenin ortasında insan boyunca, yüzlerce sarı pirinçten yapılmış, her biri bir padişahın yadigârı olan şamdanlar yer alır.

Fotoğraf: İsmail Güleç

Akyazılı Sultan Türbesi – Tekke Köy (Obroçsite) - Balçık – DOBRİÇ

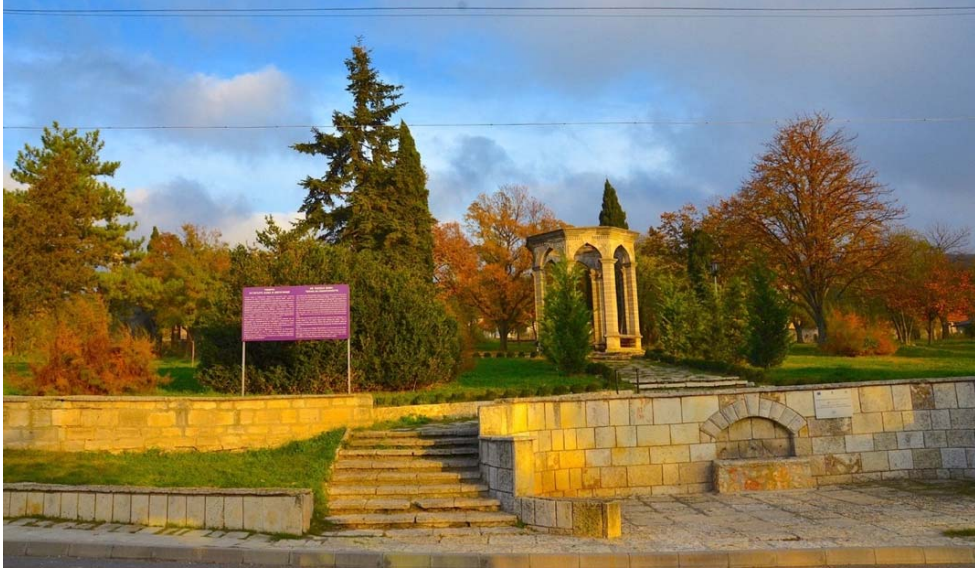
Meydanın dört tarafında demir pencereler vardır ki etrafında bulunan gül bahçesine bakar. Her pencerenin arasında kat kat derviş dolapları görülür. Meydanda çepeçevre, adaklardan gelen kurban postları döşelidir. Bu tekkede marifetsiz derviş yoktur. Hatta nicesi kara çalı kökünden beş yüz parçalı doğrama saplı kaşık, çanak, çevgân, arka kaşağısı, hançer kabzası ve başkaca çeşitli şeyler yapıp *el-kâsibü habibullâh* diyerek her gelen dosta birer hediye verip hırka parası kazanırlar. Ama lokmaları ay ve sene, sabah ve akşam, ihtiyar ve genç, fakir ve zengine boldur ki pir hazretlerinin zamanından beri mutfakları sönmeyip yemek lokmaları devamlıdır. Çünkü adaklardan ve diğer vakıflardan gelirleri çoktur. Değirmenleri, koruları, koyunları, sığırları ve tarlaları vardır. Hatta kışın korularından meşe ağaçlarını kesip arabalarla meydan kapısından içeri sokarlar. Bu tekkenin birer tarafında gelip geçen gezginlerin birer eseri olarak çeşitli yazıları vardır ki birkaç senede ancak okunur. Yüz adet dervişin çoğu sadık âşıklardır. Her

biri birer işle uğraşırlar. Kimi bakıcı, kimi meydancı, kimi türbedar, kimi çavuş, kimi usta hancı, kimi süpürücü ve kimi misafirhanecidir. Bu tekkeden ayrı bir misafirhane daha vardır. Her gece iki yüz misafir olur. Çul ve torba çıkartmadan hizmet ederler. İsterse bir misafir üç gün kalabilir. Fakat üç günden sonra *“Safâ geldin, imanım!”* diyerek *pabuçlarını çevirip yol gösterirler. Her gelene mutlaka bir kahvaltı verirler. Hâsılı Rûm ve Acem’de böyle bir ulu tekke görmedim. Ancak Bağdat’taki İmam Ali ve İmam Hüseyin türbesi böyle ola...”* (Çelebi, 1976: 960) Tekke ile ilgili bu övgü dolu sözlerinin ardından Çelebi; *“Hacı Bektaş-ı Velî halifelerindedir, yüz yıldan fazla yaşamış ve Sultan II. Murad devrinde Hakk’a yürümüştür”* diyor Akyazılı Sultan için... Ve türbesinin de Gazi Mihaloğulları sülalesinden Aslan Bey adında bir akıncı beyi tarafından yaptırıldığını naklediyor.

Bir başka rivayet ise Akyazılı Sultan’ın, bugün türbesi yine Bulgaristan’da Haskovo yakınlarındaki Tekke köyde bulunan bir başka Bektaşî ulusu Otman Baba’nın halifesi olduğunu anlatır. Otman Baba’dan sonra posta Akyazılı Sultan oturmuştur. Bundan da anlaşılıyor ki tekke ve türbe Yavuz Sultan Selim zamanında yani 1520’lerde hâlâ ayakta ve hareketli bir tekkedir. 1828 Savaşı’nda Ruslar tarafından Akyazılı Sultan Tekkesi’nin yakıldığı söylenir. Bu olaydan sonra asıl tekke binası yeniden ihya edilememişse de türbe tarafına tek katlı ahşap binalardan yeni bir tanesinin inşa edildiği anlaşılmaktadır. 1872 yılında yolu buraya düşen bir başka seyyah Kanitz, o sırada Şeyh Halil Baba idaresinde on sekizi devamlı, sekizi geçici olmak üzere 26 dervişin tekkede barındığını yazar.

Bölgenin Osmanlıların elinden çıkıp Hristiyanların eline geçmesinden sonra tekkenin asırlardır parıldayan yıldızı da günden güne sönmeye başlar. Ve sonunda olabileceklerin en kötüsü olur: Akyazılı Sultan Türbesi, Hristiyan aziz *Sveti Tanas* adına bir makama dönüştürülür. Aslında bu hadise bize şunu gösterir: Bir toprağı *“vatan”* kılmak, ancak millet olarak yarattığınız kültürel değerlerinizi, tarihî mirasınızı, kutsallarınızı korumak,

onlara sahip çıkmak ve yaşatmakla mümkündür. Akyazılı Sultanımız şimdi bu eski Rumeli toprağında, Karadeniz rüzgârlarının Anadolu'dan getirdiği vatan kokusunu koklayarak Varna ile Balçık arasında Dobriç'e bağlı Tekke köyde yani Obrochishte-Obroçiste'de, daha kuzeyde yatan Demir Baba ve Sarı Saltuk ile beraber birer "aziz" olarak (!) el ele yatmaktadır. Ruhları şad, mekânları cennet olsun.

Akyazılı Sultan Dergâhı – Şadırvan

Burada, birkaç satırla da olsa içinde yaşadığı toplulukları derinden etkileyen ve bir yaşama tarzını, bir duyuş ve düşünüş biçimini, dolayısıyla bir "dünya görüşü"nü ölüp gittikten sonra bile insanlara kazandıran bu şahsiyetlerin dünyalarına biraz daha yakından bakmakta fayda var diye düşünüyorum. Bu amaçla da yine bir gönül eri, rahmetli Samiha Ayverdi'nin bu topluluklara dair samimi görüşlerini dikkatlerinize sunmak istiyorum:

“Bu her biri bir zaviye veya tekke şeyhine bağlı olarak, memleketi ağı içine almış binler, belki de on binlerce derviş kimlerdi? Bilhassa gâyeleri, verim ve üretim tâkatleri, cemiyet içindeki gerçek görevleri nelerdi?

Evvelden de gördüğümüz gibi, bir çeşit ‘askerî tarikat ehli’ diyebileceğimiz o mücahidlerin, içine katıldığı orduya azim, irade ve kahramanlık duyguları telkin eden birer kudret kaynağı olduklarını bilmekteyiz. Yine bilmekteyiz ki bunlar, seferde olduğu gibi barış zamanlarında da toplumun sakat ve bozuk yanlarına el koyarak onları iyiliğe, güzelliğe, doğruluğa çeviren birer arındırma, saflaştırma cihazı idiler.

Bu yapıcı zümrelerin bağlı buldukları şeyhleri ise, yaslandıkları köşelerden emirler veren birer tüketici değillerdi. Belki fütuhata olduğu kadar cemiyet nizamlarına da hem imanları, hem de maddi güçleri ile yardım eden seçme kahramanlardı. Sırasında aşiret beyi, sırasında kabile reisi, sırasında ilim adamı ve sırasında halk içinden yetişmiş bu hüner, sanat ve meslek sahiplerinin aşk ve imanla bağlı oldukları görev ve sorumlulukları, bugün tarih kaynaklarının malı olmuş gerçeklerdendir.

Her biri birer merkezin etrafında toplanan bu dervişleri, ortak gayelerin gerçekleşmesinde bu derece verimli, cesur, ferâgatli ve aynı zamanda ruhen arınmış görebilmenin sebeplerini araştırırsak, bilhassa karşımıza, belirlenmiş bir merkeze karşı verilmiş bir söz ve sorumluluk duygusu çıkar. Öyle ki, hem kuvvetlerini bu makamdan alıp, hem de sorumluluklarının hesabını yine aynı makama vermek suretiyle enerjileri ve faaliyetleri her zaman taze ve canlı kalabilmiştir.

Osmanlı imparatorluğu isabetli bir idarecilik görüşü ile bu zaviye şeyhlerine bazı muafiyetler tanıyarak ve toprak vererek korumakla beraber, titiz bir kontrole tabi tutmaktan da geri kalmamıştır. Öyle ki her birini, hareket ve faaliyet sahalarda hem kendi başlarına hür bırakmış, hem de bir dikkat menzili içine alarak verimlerini, ölçülü bir zemin üstünde bulundurmıştır. Böylece de yeni açılan toprakların en boş, en sarp ve tehlikeli noktalarında kendilerine yurtluk ve ocaklık verilen bu tuttuğunu koparan cebbar insanlar, kısa zamanda harâbeleri yaşanabilir mekânlara dönüştürmek yolunda kendilerinden beklenen hiçbir ferâgat ve gayreti esirgememişlerdir. Öyle ki

devlet onlara toprak sadaka ediyor da, onlar da bu kuş uçmaz, ıssız ve asayişsiz yerleri şenlendirecek bu ikramı kat kat geri ödemiyorlar mıydı? Az zamanda yurdunu ve ocağını elma, armut, gül bahçeleri, zeytin, üzüm ve nar bağları haline getirmek için toprakla didişiyor, tarla belleyip ekin ekerek ziraatı ibadet haline getiriyorlardı. Hele keroan yolları üstünde kurdukları hanlar, yaptırdıkları, câmiler, mescidler, hamamlar, değirmenler ve köprüler, kısacası kamu hizmeti gören bütün o kurumları, şenlendirdikleri memleket köşelerine hediye ettikleri en göz önünde olan hatıralardı. Sonra da bu ferâgatli adamlar, kazançlarından padişaha, sipahiye, yeniçeriye töredir diye bağ; yolcuya, konuğa, muhtaç ve hastaya Tanrı buyruğudur diye pay veriyor; zengini eteklemiyor, fakiri iteklemiyor, 'âyendeye de revendeye de' yani 'gelene de gidene de' hürmet etmeyi imanının gereği biliyordu. En dikkate değer nokta da şu idi ki, kendilerine verilmiş bu toprakları imar ve ıslah ettikten sonra tesis haline getirip birer kamu hizmeti kurumu haline sokarak özverilerine en canlı örneği vermiş oluyorlardı.

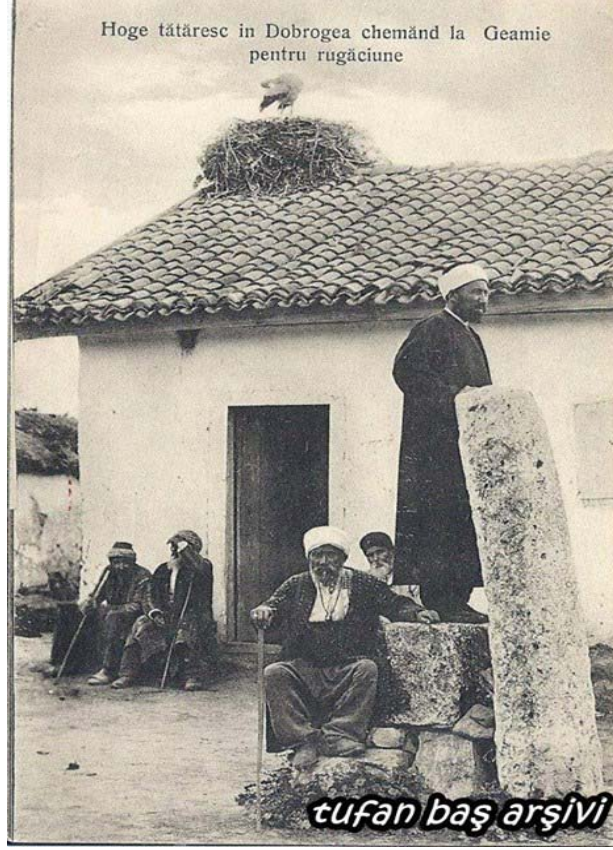
Bunlar asla mâcerâcı, menfaatçi ve gözü dönmüş, hırslı istilacılar değildi. Belki o küçük ayrıcalıkları karşılığında büyük emek ve gayretlerle toplumun içerisine derinlemesine dalarak ihtişamlı bir sadelik ve aksiyoncu ruhlarıyla yaşadıkları çevreyi birer medeniyet merkezi haline getiren, gece gündüz iş başında olan kapalı ve mazbut bir sınıf idi." (Ayverdi, 1999: 168)

Evet, Akyazılı Sultan ve onun ardından gelenler de herhâlde, işte bu gönül erleri zincirinin birer halkası idi. Bu gaye ve iman adamları, bir taraftan orduya, ziraata, sanata hizmet ederken, şiirleri, ilahileri, türküleri, destanları ile de kültür ve imanın emrinde, cemiyeti dürtüp uyandırıp, iki baştan yakaladıkları toplulukların içini ve dışını şekillendirmek yolunda ellerinden geleni esirgemezlerdi. Akyazılı Sultan da öyleydi, Sarı Saltuk da öyleydi, Demir Baba da, Otman Baba da, Kızıl Deli Sultan ya da Seyid Ali Sultan da...

Tekkeyi ziyaret edenlerden bir başkası, Rumeli medeniyetimizin külleri üzerinde yaptığı emsalsiz çalışmalarıyla tanıdığımız Dr. Semavi Eyice'dir. "Bir zamanlar burada kendisine sığınanlara hayat bahşeden bu ocakta bir

âsitâne yani meydan evi, bir imâret ve bir türbe vardı. Gelip giden misafirlere her gün yüzlerce kurban kesilip ikram edilirdi. Yine Evliya Çelebi'nin yazdıklarından; o zamanlarda meydan evinin üstünün kurşun kaplı sivri bir çatı ile örtülü olduğunu ve içerisindeki ahşap tavanın da nakışlarla süslenmiş bulunduğunu, herhangi bir sütunu olmayan ve hiçbir desteğe dayanmayan bu tavandan 300 kandilli bir top kandilin sarktığını ve mermer döşeli mekânın ortasını bir şadırvan süslediğini öğreniyoruz. Rumeli'de kalan Türk hâtıralarının en değerlilerinden olan Akyazılı Sultan Âsitânesi, hiç kuşku yok ki mimarisi bakımından da Osmanlı tarikat yapılarının en eskilerinden ve en ihtişamlı örneklerinden biridir.” (Eyice, 1989: 303) Eyice'nin, Akyazılı Dergâhı ile ilgili gözlemleri de bu şekildedir.

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, Osmanlı akıncı-dervişleri, gazi-alperenleri Dobruca bölgesine bu toprakların fethinden önce gelirler. Mesela Dobriç köylerinden Umur Fakih köyünde 1299 yılında yaptırılan Derviş Bey Camii, bu ilk akıncı beylerinden birine ait olmalıdır. Bu tarih mirası, bu ölümsüz hatıra 1990'lı yıllara kadar ayakta kalabilmişse de bugün “ol saltanatın yerinde yeller”. Bugün Dobriç ve çevresinde yaklaşık 50.000 Müslüman yaşamaktadır.

Dobruca'da Bir Tatar Câmii

Dobriç şehir merkezinde bugün cami olarak ayakta kalan tek Osmanlı mirası *Tekke Câmii* ve külliyesidir. Dobriç'in *Stariya Grad* yani *Eski Şehir* bölgesindeki bu yapı, ahşap evler, dükkânlar ve saat kulesiyle birlikte bir meydanda toplanmıştır. Güney Dobruca bölgesinin şirin beldesi Dobriç'in, bugün artık sadece eski şehir merkezinde kalan bu özelliğiyle geleneksel Osmanlı şehirlerinin kimliğini yaşatma mücadelesini verdiği anlaşılmaktadır. Diğer taraftan Dobriç'in eski Müslüman Mezarlığı ve şehitliği de bu kültür mirasının bir parçası olarak aynı zamanda bir "hatıralar" mezarlığı olarak varlığını korumaktadır.

Saat Kulesi – Stariya Grad - Dobriç

Hacıoğlupazarcığı, dünden bugüne Türk dili ve kültürünün, edebiyatının da çok canlı biçimde yaşandığı/yaşatıldığı şehirlerden birisi olmuştur. Örneğin eski şiirimizin temsilcilerinden Vahdî, Hacıoğlupazarcığı'nda doğmuştu. Asıl adı İbrahim olup, öğrenimini tamamladıktan sonra mülazım, müderris ve kadı oldu. 1126/m.1714 tarihinde vefat etmiştir. Kaynaklar onun “*Mutavvel’e Şerhi, İbn Hallakânî Tarihi Çevirisi* ve Arap şairleri hakkında alfabe sırasıyla bir *Şairler Tezkiresi* yazdığını belirtiyorlar (Komisyon, 1988: 514). Klasik edebiyatımızın yetiştirdiği isimlerden asıl adı Ahmed olan şair Zîver (ö. 1760) Hacıoğlupazarcığı'ndan; Kadı Gayûrî (ö.1620) ise bu şehre bağlı Balçık'tan idi. Yakın dönemde Hacıoğlupazarcığı'nın yetiştirdiklerinden bir başka isim de şair ve yazar, dilci Mefkûre Mollova'dır. 1927 yılında Dobriç'te doğmuş, büyümüş, ilk ve ortaöğrenimini burada yapmış, üniversiteyi Sofya'da bitirmiş Türk aydınlarından birisi idi. Bir süre memurluk yapmış ve *Eylülcü Çocuk* gazetesinde çalışmış, 1954-1960 yılları arasında Sofya Üniversitesi'nde

Türkçe dersleri vermiştir. Bulgaristan Türkleri üzerinde araştırmaları bulunan Mollova, 1989 yılında Paris'e göç etmiştir. Dobriçli bir başka kültür ve sanat adamı Sabahattin Bayramov'dur. 1931 yılında Dobriç'te dünyaya gelen Bayramov, İlk ve ortaokulu Dobriç'te, liseyi Sofya'da okudu. *Halk Gençliği* gazetesinin kültür sayfasını yöneten Bayramov, bir süre Şumnu Tiyatrosu'nda görev yapmıştır. Sofya Radyosu'nun Türkçe yayınlar servisinde de çalışan Bayramov, 1990 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. 1962 yılında yayımladığı *Adresim Şudur* ve 1966 yılında yayımladığı *Sokaklarım Çağırışımın İçinde* adını taşıyan şiir kitapları ile tanınmıştır. 1934 yılında Hacıoğlupazarcığı'nın *Telerig* köyünde dünyaya gelmiş olan Nevzat Mehmedov, ilkokul ve rüştiyeyi köyünde bitirmiş, Varna'da işçi okulundan mezun olmuş, ardından Sofya'da yükseköğrenim görerek radyo mühendisi olmuş şairlerdendir. 1968 yılında Türkiye'ye göç eden şair, Bulgaristan Türk Edebiyatı'nın önde gelen "çocuk şiiri" yazarlarından biridir. *Üç Beygir, Deniz, Ayı Dayı* adlı şiir kitapları yayınlanmıştır. 1938 yılında Hacıoğlupazarcığı'nda doğan Fevzi Kadırov, öğretmen okulunu bitirmiş, tiyatro üzerine çalışmalarda bulunmuş, çeşitli gazete ve dergilerde şiirleri yayınlanmış ve 1968 yılında Türkiye'ye göç etmiştir (TDTEA, 1997: 265, 296, 367, 408).

Şehirdeki kültürel hayatın farklı bir zemini olarak, basın-yayın alanında 1930-1940'lı yıllar arasında Hacıoğlupazarcığı'nda yayınlanmış *Türk Birliği* gazetesi ile özellikle Kırım Türklerinin tüm dünyadaki sesi olarak görülen ve kabul edilen Müstecib Ülküsal'ın *Emel Mecmuası*'nı anmadan geçemeyiz. 1930 yılında başladığı yayın hayatı boyunca özellikle Dobruca'daki yayın döneminde *Emel Mecmuası*'nın tüm Türk-Tatar evlerine girdiği, heyecanla takip edildiği ve okunduğu bilinmektedir. Avukat Müstecib Ülküsal, şehit Necip Hacı Fazıl, millî şair Mehmet Niyazi, öğretmen Tahsin İbrahim... gibi şahsiyetlerin kültür, millî şuurun yükseltilmesi ve teşkilatlanma alanlarında yaptıkları çalışmalar Dobruca'da

bir aydınlanma hareketini başlatmıştır. II. Dünya Savaşı nedeniyle kapanan *Emel Mecmuası*, Ülküsal'ın başında yer aldığı ve "Emelci" adıyla anılan öncü kadroların çabalarıyla 1960'tan sonra özellikle Zafer Karatay, Hakan Kırmımlı ve Saim Osman Karahan'ın gayret ve çabalarıyla yayın hayatını Türkiye'de sürdürür.

Bugün şehirde yükseköğretim adına eğitim veren; Varna Teknik Üniversitesi'ne bağlı üç yıllık bir yüksekokul; Şumnu Üniversitesi'ne bağlı bir Pedagoji Yüksekokulu ve bir Uluslararası Menicment - Yüksekokul bulunmaktadır.

Sonuç

Bugün Kuzey-Doğu Bulgaristan'da, *Dobruca* adı verilen bölgenin en önemli yerleşim merkezlerinden biri olan ve günümüzde *Dobriç* (Добрич) adıyla bilinen şehrin Türkçe kaynaklarda adı Hacıoğlu Pazarcık, Hacıoğlu Pazarı, Pazarcık, Hacıoğlupazarcığı şeklinde geçer. Komünizm döneminde bir ara adı *Tolbuhin* olmuştur. Uzun asırlar Osmanlı yönetiminde kalan Hacıoğlupazarcığı, aynı zamanda Osmanlı padişahlarından Lale Devri Hükümdarı Sultan III. Ahmet'in doğduğu şehir olarak da bilinir. Gerek Anadolu'dan bölgeye gelip yerleşen Anadolu Türklerinin ve gerekse kuzeyden gelen Tatarların bir arada uzun asırlar boyunca ortak bir Türk-İslam kültürünü yaşattıkları ve bir şehir medeniyeti inşa ettikleri Hacıoğlupazarcığı, yetiştirdiği âlimler, şairler ve sanatkârlar ile de Türk kültürünün günümüze kadar ulaşmasını sağlamış Balkanlardaki önemli yerleşim merkezlerinden birisidir.

Kaynakça

- AYHAN, Aydın (2013), *Rumeli ve Akdeniz Adalarında Türk Varlığı*, İstanbul: UKID ve TİKA Yayınları.
- AYVERDİ, Samiha (1999), *Türk Tarihinde Osmanlı Asırları*, İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı.

- ÇELTİK, Halil (2013), *Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*, Ankara: Kurgan-Edebiyat.
- EYİCE, Semavi (1989), “Akyazılı Sultan Âsitânesi”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 302-303.
- İPEKTEN, Haluk vd. (1988), *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- KIEL, Machiel (2016), “Hacıoğlupazarcığı”, *İslâm Ansiklopedisi*, Ek-1. Cilt, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 506-508.
- Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi (1976), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tevfik Temelkuran vd. (Sadeleştiren), C. 3-4, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- Mehmed Zıllıoğlu Evliya Çelebi (1980), *Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, Tevfik Temelkuran vd. (Sadeleştiren), C. 7, İstanbul: Üçdal Neşriyat.
- PEREMECİ, Osman Nuri (1942), *Tuna Boyu Tarihi*, İstanbul: Resimli Ay Matbaası.
- SARICA, Birsen (2019), *Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı. (Dobriç) Tekke Câmii*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Yayınlanmamış Bitirme Ödevi, İstanbul.
- SEZER, Musa (2019), “Dobruca Bölgesinde Üç Kaza: Hacıoğlu Pazarı, Yenipazar ve Umur Fakih (XVIII. Yüzyıl Ortalarında Nüfus ve Yerleşim)”, *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 6 (16), 555-572.
- TUĞLACI, Pars (1985), *Osmanlı Şehirleri*, İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Türkiye Dışındaki Türk Edebiyatları Antolojisi (Bulgaristan Türk Edebiyatı)* (1997), Hayriye Süleymanoğlu Yenisoy (Haz.), C. 8, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- YILMAZ, Mehmet Emin (2014), “Bulgaristan Hacıoğlu Pazarcığı’nda (Dobriç) Türk Mimarisinden Örnekler”, *Bir Zamanlar Balkanlar 6. ve 7. Uluslararası Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Kongresi Bildirileri*, Samsun: Samsun Mübadele ve Balkan Türk Kültürü Araştırmaları Derneği Kültür Yayınları, 289-304.